

Vajdai Anita

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSz Elméleti-történeti tagozatának tagja

A római jogi haszonélvezet tárgya, sajátos fejlődéstörténetének tükrében

I. Bevezetés

A római jogi haszonélvezet, a témakörben született számos tanulmány és kutatás ellenére is sok megválaszolatlan kérdést vet fel.

Tanulmányomban a jogintézmény egy elsőre meglehetősen egyértelműnek és tisztázottnak tűnő aspektusával, a haszonélvezeti jog tárgyával foglalkozom.

A haszonélvezet kialakulásának körülményein, fejlődéstörténetén és definícióján keresztül igyekszem bemutatni, hogy a haszonélvezeti jog tárgya, az azt alkotó, haszonélvezőt megillető jogosultságok rendszere a jogirodalomban általánosan elfogadottnál valójában sokkal kiterjedtebben és árnyaltabban vizsgálendő.

Célom annak bizonyítása, hogy az általában szűk értelemben megfogalmazott definíciók ellenére, az *usufructuarius* a használat és gyümölcsöztetés jogán felül is rendkívül kiterjedt jogosítványokkal rendelkezett, amelyek nagymértékben korlátozták a tulajdonos jogát. A haszonélvező jogának gyakorlásával a tulajdonos teljeskörű dologi jogát - melynek főbb elemei a pozitív oldalt kitevő nevesített jogosultságok, jelesül, a *ius utendi et fruendi*, a *ius possidendi*, *ius abutendi*, *annihilandi*, *ius distrahendi* és a *ius onerandi* – korátossa azáltal, hogy jogosítványai köréből elvonja a használatra és gyümölcsöztetésre való jogokat és nem utolsó sorba a *ius possidendi*hez, azaz a birtokjoghoz kapcsolódóan a birtok külső látszatát, a dolog birlalatát.

A szakirodalom a fenti jogosultságok gyakorlásával kapcsolatban többnyire csupán a *ius utendi et fruendi* kérdéskörét elemzi részletesen. A haszonélvezet definíciójának magyarázata során Pázmány is említi, hogy „a haszonélvezet a tulajdonjog két elemét: az usust, s a fructust foglalja magában”, majd e két jogosultság elhatárolási nehézségeinek taglalásával folytatja az elemzést. Az állítás természetesen vitathatatlan, mely szerint a haszonélvezeti jog lényegét a megnevezett két jogosultság alkotja, ám véleményem szerint, bár ha a definícióban nyilvánvalóan nincs is helye a többi tulajdonjogból kihalított jogosultság említésének, a haszonélvezeti jog tartalma nem egyszerűsíthető csupán e két elem összességére.

A jogintézmény definíciójának, tárgyának és tartalmának pontos elemzéséhez dolgozatom első felében megvizsgálom magának a meghatározásnak a kialakulását, a haszonélvezet jogrendszerben elfoglalt helyét majd részletesen felvázolom a haszonélvezeti jog terjedelmét.

II. A haszonélvezet kialakulása és rendszertani helye

A XII. táblás törvény még nem ismerte a személyes szolgálmat, az egyes mezei telki – így az úti, vízi – szolgálmatokkal ellentétben, amelyeket már e törvény is felsorol, mint *res mancipit*. A telki szolgálmatok már a kezdetleges agrártársadalmakban is elengedhetetlenek voltak a telkek gazdaságos kihasználásához, majd számuk a társadalom fejlettségi szintjének emelkedésével egyre nőtt, szabályai kiforrottabbá váltak. Ezzel szemben a haszonélvezet már egy fejlettebb társadalmi felépítést hordozó kor szülötte.¹ Az *ususfructus* és az ebből keletkezett jogok kialakulását, valamennyi forrás a köztársasági kor végére, a IV-II. század közé teszi. Szintén a *communis opinio*t tükrözi az a nézet, amely szerint kialakulásának gyökere az öröklési jogban lelhető fel. Keletkezésekor, csakúgy, mint napjainkban is, széleskörű alkalmazása mellett az egyik legfőbb célja, hogy az örökhagyó mellett biztosíthasson az általa megjelölt személynek – többnyire túlélő házastársnak – élete végéig szóló eltartást, hogy vagyontárgyai tulajdonjogát más örökösre hagyja.² Thomas – számos szerzőhöz hasonlóan – az *ususfructus* eredetét ahhoz kapcsolja, hogy célja elsősorban a *manus* nélkül házasodott nőkről való gondoskodás volt. A feleség így ugyanis nem vált a férj családjának részévé, ezáltal törvényes öröklés folytán nem részesülhetett a hagyatékból. A *manus* nélkül házasodott asszonyokat általában végrendeleti öröklésnél is mellőzték, hiszen – tekintettel arra, hogy Hadrianusig a nők nem készíthettek végrendeletet – a rájuk hagyott örökség haláluk esetén, végső soron az özvegy családjának vagyonát gyarapította volna.³ A haszonélvezet intézményének köszönhetően viszont, az özvegy – boldogulása szempontjából talán leglényegesebb szükséglete biztosítására – jogot szerezhetett arra, hogy az elhalt házastárs ingatlanában akár élete végéig haszonélvezőként élhessen.⁴ Az ókori Rómában felismert probléma orvoslására létrejött jogintézmény özvegyi jogként a mai napig a kontinentális jogrendszerek öröklési jogának, a törvényes öröklésnek szerves részét képezi.

¹ Buckland, William Warwick: The main institutions of roman private law. Cambridge 1931. 145. o.

² Földi András - Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Budapest 2014. 362. o.

³ Thomas, Joseph Anthony Charles: Textbook of roman law. New York 1976. 203. o.

⁴ Watson, Alan: Roman Private Law. Edinburgh 1971. 90. o.

Fontos leszögeznünk, hogy a haszonélvezet és a fent említett jogok kialakulásakor még semmilyen kategorizálásról nem beszélhetünk, amely ezek csoportosítását lehetővé, indokolttá tenné. Ekkor még önálló jogokként egymás mellett szerepeltek a szolgalmom és más idegen dologbeli jogok. A szolgalmom fogalma és jellegzetességei ez időben még csak kialakulóban voltak.⁵

Az idegen dologbeli jogok, szolgálmi jogok valamint haszonjogok kategóriáinak további vizsgálata előtt meg kell említeni azt a rendszertani beosztást, amihez képest a haszonélvezet klasszikus kori elhelyezkedése, a jogrendszerben eredetileg elfoglalt helye vizsgálandó. A szolgálmi jogok egységes rendszerbe foglalása Jusztiniánusz császár nevéhez köthető, aki a *servitus* fogalma alatt egységesítette a különböző telki és személyes szolgálmat, amelyeket a haszonélvezet és rokon jogintézményei alkottak.⁶ A haszonélvezet tehát ettől kezdve az *usus*, a *habitatio*, illetve az *operae servorum et animalium* mellett egyértelműen az idegen dologbeli jogok, közelebről a szolgálmi jogok, ezen belül a személyes szolgálmat között tárgyalandó. A Jusztiniánusz által alkotott tiszta, logikus és átlátható rendszer életbe lépése előtti időszakot vizsgálva a haszonélvezeti jog helye már korántsem ilyen egyértelmű. Fejlődése, a jogrendszerben elfoglalt helyének változásai és különösen jusztiniánuszi besorolása számos vitát váltottak ki jogtudósi körökben. A források tanulmányozása után ugyanis egyértelműnek tűnik, hogy a jusztiniánuszi kodifikáció után létrejött dogmatikai rendszer következtlen abban, hogy a haszonélvezetet az újrastrukturált szolgálmi jogok kategóriájában tárgyalja. Ahogy számos tanulmány és értekezés szerint, úgy Brósz nyomán is kétségtelenül igazolhatónak látszik, hogy eredetileg az ún. személyes szolgálmat nem tartoztak a szolgálmat kategóriájának körébe.⁷ A szerző monográfiájában hangsúlyozza a haszonjogok szolgálmi jogoktól való idegenségét. Haszonjog alatt a klasszikus kori fogalmaknak megfelelően az *ususfructust* és *usust* érti, így a szolgálmaton belül a Jusztiniánusz előtti felfogás értelmében csak a telki szolgálmatat elemzi. Kutatásai révén bizonyítotttnak látja, hogy a ma személyes szolgálmat körébe tartozó jogintézmények a klasszikus korban egyenként, önálló jogokként szerepeltek.⁸

Buckland is úgy ismerteti a szolgálmat két csoportját, mint amelyek először a *Corpus Iuris*ban lelhetők fel, majd hozzáteszi, egyenesen meglepő, hogy a vonatkozó részekben a

⁵ Brósz Róbert: A klasszikus szolgalmom fogalma, különös tekintettel a szolgalmom és a haszonjogok viszonyára. Budapest 1949. 12. o.

⁶ Benedek Ferenc: Római magánjog. Dologi és kötelmi jog. Pécs 1995. 84. o.

⁷ Brósz. i. m. 12. o.

⁸ Brósz. i. m. 17. o.

szolgalmak eme kettős felosztását találhatjuk. A klasszikus szövegekben ugyanis a *servitus* és *ususfructus* egymástól általában élesen elkülönülnek, ahol pedig mégis együtt tűnnek fel, egyértelmű interpolláció következményei.⁹

A szolgalmak és haszonjogok főbb vonásait összevetve elmondható, hogy a kategorizálás amiatt váltott ki sok vitát és irányította a figyelmet a szolgalmi jogok csoportjának tüzetesebb és kritikus szemléletű vizsgálata felé, mert Jusztiniánusz rendszerezési törekvései folytán a szolgalmakat és a haszonjogokat nem egy harmadik, magasabb kategória alá vonta, hanem csupán az egyik csoportba, a szolgalmakba olvasztva tárgyalta, ezzel megbontva a tiszta logikai rendet. Brósz kutatásai szerint a fogalmakat valójában a legkisebb közös nevező, azaz az idegen dologbeli jogok csoportján belül lehetne egy szintre hozni.¹⁰

A szolgalom fogalmának meghatározásakor – fejlődéstörténetének köszönhetően – annak három értelmezése között szükséges különbséget tenni. Legtágabb értelemben a fogalom az összes idegen dolog feletti jogokra alkalmazandó, legszűkebb értelemben pedig csak a telki szolgalmakra. A harmadik, jusztiniánuszi értelmezés szerint mind a telki, mind a személyes szolgalmak beletartoznak a kategóriába.¹¹

A római jogtudósok, bár a klasszikus kori szolgalom fogalmát szabatosan meghatározták és elveit lefektették, adósak maradtak a Jusztiniánusz után szükségessé vált egységes szolgalom fogalom kialakításával. A klasszikus definíció és a kategória egyes jellemzői ugyanis nem illeszthetők rá teljesen a személyes szolgalmak körébe sorolt jogokra. A fogalom átalakulása következtében többször zavar észlelhető a szolgalmak közös szabályainak tárgyalásánál is, hiszen a telki szolgalmak általános szabálya emelt tételei nehezen értelmezhetők a személyes szolgalmakra vonatkozóan.¹²

A definíció egységesítése ellenére az szakirodalom a telki és a személyes szolgalmakat, azaz a haszonjogokat – általam a leghelyesebbnek tartott módon – többségében élesen elkülönülve mutatja be, és a szerzők külön pontban ismertetik a jusztiniánuszi változásokat. A Benedek-Pókecz tankönyvben a személyes szolgalmakra alkalmazott önálló definíció szerint „*a személyes szolgalmak egy dolog felett teljes vagy részleges használati jogosítványt adnak ingyenesen a jogosított élete tartamára vagy meghatározott időre szólóan.*”¹³ Véleményem szerint az idegen dologbeli jogok kategóriáján belül ez az a kellően tág definíció, amely alá a

⁹ *Buckland, William Warwick: The main institutions of roman private law. Cambridge 1931. 145. o.*

¹⁰ *Brósz. i. m. 75. o.*

¹¹ *Pázmány Zoltán: Haszonélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 1-2. o.*

¹² *Brósz. i. m. 75. o.*

¹³ *Benedek Ferenc - Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Budapest- Pécs 2014. 222. o.*

haszonélvezet jogintézménye még besorolható. Az átfogó, jusztiniánuszi szolgáalom fogalom megalkotására tett kísérletek szükségtelenek, és a két szolgáalomtípus között ismertett különbségek miatt a definíció csak rendkívül tágan határozható meg.¹⁴

A haszonélvezet jogrendszerben elfoglalt helyének változása ellenére, lényeges fogalmi elemei állandónak bizonyultak, definíciójának összetevői nem, csupán azok tartalmának értelmezései képezték időről időre jogtudósi viták tárgyát.

A haszonélvezet fogalmát a következőképp határozza meg Paulus a Digestában:

Paulus D. 7, 1, 1 (*libro 11 ad edictum*):

Usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia.

A fragmentum alapján a haszonélvezet idegen dolgokon fennálló használati és gyümölcsöztetési jog a dolgok állagának épségben tartása mellett.

Kutatásom során az alábbi pázmányi definícióból indulok ki. E szerint: „*A valódi haszonélvezet, az az át nem örökíthető, s el nem idegeníthető, bizonyos személy javára constituált idegen dologbeli jog, amely az usufructuariust illető jogosítványok mellett az állag sértetlen fenntartásának kötelezettségével a szolgáalom tárgyát képező dolog termelési képességeinek teljes, még üzletszerű kizsákmányolására, s a szolgáalom gyakorlásának másra való átruházására is feljogosít.*”¹⁵ Kiemelendő, hogy a haszonélvezet időtartama határozott, legfeljebb a jogosított élete végéig szól. Amennyiben a haszonélvezetet jogi személy javára

¹⁴ A szolgáalom fogalmát több modern szerző meghatározta, de a főbb tartalmi elemek mibenlétében sem alakult ki egyetértés. Pázmány kísérletet tesz egy, a jusztiniánuszi értelemnek megfelelő szolgáalom fogalom megalkotására. E szerint: „*A szolgáalom azon idegen dolog feletti jog, amelynél fogva a tulajdonos valamely meghatározott személy vagy dolog javára valamit tūrni, meg nem tenni, abbahagyni tartozik.*” Ld. Pázmány Zoltán: Haszonélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 2. o.; A fogalomalkotás irányának másik főbb vonalát Lenkovics meghatározása demonstrálja legjobban, amely szerint „*A szolgáalom olyan jogviszony, amelynél fogva a jogosult olyan dolognak, amely nem az övé, valamely irányban hasznát veheti.*” Ld.: Lenkovics Barnabás: A dologi jog vázlat, Budapest 1999.

233. o.; A definíciók tartalmi elemei tehát lényegesen eltérnek, ennek oka viszont nem a témában uralkodó ellentmondás, hanem az, hogy a szabályozás egyes elemei közül a szerzők eltérő összetevőket tartottak olyan jelentősnek, hogy azt a definícióba emeljék. Marton a két ismertett definíció valamennyi elemét magába foglaló, részletesebb meghatározást ad. Ld.: Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve. Intitúciók, Debrecen 1943. 184. o.; Az irodalom döntő többségében az általános szolgáalom fogalom csupán a klasszikus értelemben vett *servitus* meghatározásának átalakítása és oly mértékű kiterjesztése, hogy a személyes szolgálomak is belefoglalhatók legyenek. Bár dogmatikai szempontból kétségtelenül szükséges lenne egy a jusztiniánuszi értelemben vett egységes szolgáalom fogalom meghatározása, véleményem szerint ennek gyakorlati jelentősége mind a római jogban, mind a jelen szabályozás szempontjából igen csekély. A modern jogok többnyire a Jusztiniánusz előtti, klasszikus kategóriákat követik. Így a római jog rendszerét nagymértékben követő 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (új Ptk.) is külön cím alatt tárgyalja a Korlátolt dologi jogok részben a használati jogokat – ahová a haszonélvezet is tartozik – és a „Szolgáalom és közérdekű használat” cím alatt elhelyezkedő telki szolgálomakat, elkerülve ezzel a szükségtelen közös szabályok megalkotásának nehézségeit.

¹⁵ Pázmány Zoltán: Haszonélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 27. o.

alapították, az „élete végéig” kitétel értelmezhetetlen, így a Digesta 7, 1, 70, 1 alapján a joggyakorlás időtartamát száz évben állapították meg.¹⁶

Bár a haszonélvezet ismertett definíciójának minden eleme akár önálló kutatás tárgyát is képezhetné, dolgozatomban a haszonélvezet tartalma meghatározásához legszükségesebb elemre, a haszonélvezőt megillető jogosultságokra koncentrálok.

Mindezek előtt azonban szükséges egy a haszonélvezet mibenlétének, jellegének meghatározásához szorosan kapcsolódó kérdéskör felvázolása.

III. A haszonélvezet mint osztott tulajdon

A haszonélvezeti jog és a tulajdonjog, valamint az ezeket alkotó jogosultságok viszonya régóta vita tárgyát képezik a jogirodalomban. Egyes jogtudósok a haszonélvező jogosítványait olyan jelentősnek látták, hogy az *ususfructus*ra, mint osztott tulajdonra tekintettek, míg mások ezt a tant alaptalannak és elvetendőnek tartották. Mindkét álláspont mellett találhatunk szép számmal véleményeket és érveléseket. A tanulmánynak nem lehet célja a kérdéskörrel foglalkozó, meglehetősen terjedelmes szakirodalom bemutatása, e fejezetben csupán a kérdés összefoglaló jellegű áttekintését tartom szükségesnek.

A vizsgált témakörben megmutatkozó ellentmondások súlyát kitűnően szemlélteti, hogy maga Paulus is két eltérően értelmezhető magyarázattal szolgál különböző szövegrészekben. A D. 50, 16, 25-ben¹⁷ azt mondja, hogy a tulajdonos joga, annak ellenére nem lesz kevesebb, hogy valakinek haszonélvezete van a tulajdonán, mert a haszonélvezet nem része a tulajdonjognak. Ezzel ellentétben a D. 7, 1, 4-ben¹⁸ azt a nézetet tartja fenn, hogy a haszonélvezeti jog a tulajdonjog különálló részének tekintendő.¹⁹

Az első álláspontnak tulajdonítanak nagyobb jelentőséget, akik a tulajdonjogot egységes egésznek fogják fel, aminek egyes jogosítványait a haszonélvezet csak időlegesen korlátozza. E nézet szerint a tulajdonjog többnek tekinthető részjogosítványai összességénél, absztrakt és egységes, az időleges korlát megszűnésével pedig visszanyeri teljességét. A haszonélvezeti jog a tulajdonban foglalt jogosítványok egy részét tehát nem elvonja, csak azok gyakorlását

¹⁶ Thomas. i. m. 204. o.; A haszonélvezet időbeli korlátoltságáról bővebben ld.: Stein, Peter: Generations, Life – spans and Ususfructus. RIDA 9/1962. sz. 335-338. o.

¹⁷ D. 50, 16, 25 pr.: *Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usus fructus alienus est, quia usus fructus non dominii pars, sed servitutis sit, ut via et iter: nec falso dici totum meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse. Hoc et Iulianus, et est verius.*

¹⁸ D. 7, 1, 4: *Usus fructus in multis casibus pars dominii est, et exstat, quod vel praesens vel ex die dari potest.*

¹⁹ Hunter, William Alexander: A systematic and historical exposition of Roman Law in the order of a code. London 1994. 397. o.

függeszti fel. A felfogás mellett szóló legegyszerűbb érv az, ha a korlátozás a tulajdonjogból meghatározott jogosítványokat kivonna, valójában többé már nem is lehetne tulajdonról beszélni.²⁰

Velük szemben állnak azok, akik az osztott tulajdon nézetét vallják és a tulajdonjog egységét megbomlani látják. Nézetük szerint sem a hasznélvező, sem a tulajdonos joga nem tekinthető teljesnek.²¹ A szolgalmi jogokban – így a hasznélvezetben – valamely tulajdonban foglalt jogosítvány a tulajdon tartalmából kiválik és önállósul. Farkas által kiválóan megfogalmazva: „*a tulajdonosnál a tulajdonból quantitative kevesebb marad, mint volt azelőtt*”.²²

Az osztott tulajdon elmélete már a klasszikus kortól kezdve foglalkoztatta a jogtudósokat, de egyöntetű válasz eme kérdésre, mely a hasznélvezet tartalmának szempontjából oly meghatározó, máig sem született. Pázmány amellet érvel, hogy a forrásokban használt *pars dominii* kifejezés elsősorban a helytelen fogalmazásmódból ered.²³ Az ellentmondás Thomas szerint is csupán a terminológia eltérő használatára vezethető vissza, azonban rávilágít a téma egy gyakorlati aspektusára is. Az, hogy a hasznélvező a hasznélvezet fennállása alatt, alapesetben a tulajdonost illető jogokat gyakorol, felveti a kérdést, hogy vajon a hasznélvezőnek is rendelkeznie kell-e a tulajdonost megillető – így például az *actio furti* és az *interdictumok* megindítására vonatkozó – kereseti joggal.²⁴

Pázmány szerint a hasznélvezet, a benne foglalt jelentős jogosultságok miatt csak olyan bánásmódban részesül, mintha a tulajdon egy darabja lenne, azonban a hasznélvező ennek ellenére valójában nem gyakorolhat tulajdonosi jogokat.²⁵ A szerző arra a megállapításra jut, hogy jogilag semmiképp nem beszélhetünk osztott tulajdonról.

A hasznélvező csupán praktikus, gyakorlati és gazdasági szempontokból részesült – egyes esetekben – a tulajdonost megillető bánásmódban, például a hasznélvező rendelkezésére bocsátott keresetek tekintetében.²⁶

IV. A hasznélvezeti jog tartalmát alkotó jogosultságok

²⁰ Ujlaki Tamás: A tulajdon korlátozása elméleti, történeti, jogösszehasonlító, kodifikációs és alkotmányos nézőpontból. Phd-értekezés, Szeged 2008. 19. o.

²¹ Ujlaki. i. m. 18-19. o.

²² Farkas Lajos: A római jog története. Kolozsvár 1906. 264. o.

²³ Pázmány Zoltán: Hasznélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 21-22. o.

²⁴ Thomas. i. m. 205. o.

²⁵ Pázmány Zoltán: Hasznélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 21-22. o.

²⁶ Pázmány Zoltán: Hasznélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 22-23. o.

A jogosultságok gyakorlásának eloszlása a haszonélvezet jellegének és tartalmának meghatározása szempontjából is központi kérdésnek bizonyul, így elkerülhetetlen ezek vizsgálata és annak elhatárolása, hogy a haszonélvezet fennállása alatt mely jogosultságokat foglalta pontosan magában *nudus proprietarius* és az *usufructuarius* joga. A haszonélvezet fogalmába tartozó, „*usufructuariust* megillető jogosultságok” meghatározásához Marton a tulajdonjog mellett szolgálomakra is alkalmazott megkülönböztetése remek kiindulópontot jelent. E szerint itt is elhatárolhatjuk egymástól a szolgálmi jog pozitív illetve negatív oldalát. Előbbin a jogosult részélvezeti joga szerepel, mintegy kihasítva a tulajdonjogból, a negatív oldalon pedig a tulajdonjoghoz hasonlóan a jogosult azon abszolút jogosítványa, hogy mindenkit – a tulajdonost is – eltilthat joga gyakorlásának zavarásától.²⁷

A haszonélvezet tárgyának pontos meghatározása szempontjából, a bevezetőben is felvázolt indokok miatt esősorban a pozitív oldalt kitevő jogosultságok pontos elhatárolása és meghatározása szükséges.

A továbbiakban a tulajdonos teljes és a haszonélvező részleges dologélvezeti jogának egymással való viszonyát, azaz valamennyi jogosultság érvényesülésének kérdéskörét összefoglalom, a tulajdonjog összes nevesített pozitív összetevőjének tekintetében.

IV.1. *Ius utendi et fruendi*

A haszonélvező jogosult a dolog teljes használatára, valamint a gyümölcsszámba menő összes hozadéka elsajátítására.

A haszonélvező a gyümölcsökön főszabályként percepció útján szerez tulajdont, a be nem szedettet pedig a tulajdonos, mint a haszonélvező eltartása szempontjából feleslegeseket megtarthatja.²⁸

Annak meghatározása, hogy a haszonélvezőnek és a tulajdonosnak mely esetekben keletkezik a gyümölcsökön tulajdonjoga, a keresetindítás szempontjából igen jelentős. Például az *usufructuarius* percepcióval szerzi meg a természetes gyümölcs tulajdonjogát, ezért a *glans caduca* is csak akkor tartozik a haszonélvező tulajdonába, ha azt percipiálta. Így ha ezt még a beszéd előtt ellopják, bár a haszonélvezőnek rendelkezésére áll az *actio furti* – mivel a gyümölcsök felett nem szerzett tulajdont – a reiperszekutórius kereseteket a tulajdonos indíthatja.²⁹

²⁷ Marton. i. m. 166. o.

²⁸ Pázmány Zoltán: Haszonélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 25. o.

²⁹ Hunter. i. m. 398. o.

A haszonélvező a használat és gyümölcsötztetés jogával, a haszonélvezet jellegéből adódó funkcionális szűkítések kivételével – mint a rendeltetésszerű használat és okszerű gazdálkodás szabályainak betartása – korlátlanul rendelkezik, viszont gyümölcsszerzési jogának teljes vagy részleges nem gyakorlásával e tekintetben feléled a tulajdonos tulajdonjogából folyó jogosítványa. Ha tehát az *usufructuarius* részéről nem történik meg a gyümölcsök beszedése, akkor a nem percipiált dolgok voltaképpen kívül maradnak a haszonélvezeti jog körén és ezáltal a tulajdonos hatalmi szférájának részét képezik.³⁰

A használati és gyümölcsszerzési jog gyakorlása között fontos különbség, hogy míg utóbbi tekintetében a tulajdonos jogosítványa a percepcióra, mintegy szubszidiárius jogosítványként ott áll a haszonélvező ugyanezen jogosítványa mögött, a használat tekintetében erről nem beszélhetünk. A haszonélvezeti jog fennállása alatt a haszonélvező a megfelelő keresettel mindvégig követelheti a haszonélvezettel terhelt dolog birtokba adását és a tulajdonos birtokháborításának megszüntetését, szemben azzal, hogy a haszonélvező által beszedni elmulasztott, és a *propriarius* tulajdonába került gyümölcsökre már nem formálhat igényt.³¹

Ha a haszonélvező a *ius utendi et fruendi*ből folyó jogosítványaival közvetlenül nem kíván élni, joga gyakorlását ingyenesen vagy ellenérték fejében átengedheti.³² Visszterhes átruházás esetén, például haszonbérlet vagy bérleti jogviszony létesítésekor szintén gyümölcsszerzésről beszélhetünk, ekkor a bérleti díj jogi gyümölcsnek tekinthető. A haszonélvezet tárgya idegen dologbeli jog és kamatozó követelés is lehetett, követelés esetén a kamatok szintén *fructus civiles*nek tekintendők.³³

VI.2. Ius possidendi

A tulajdonjog, birtok és birlalat viszonyából fakadó kérdések ugyancsak megkerülhetetlenek a tulajdonost valamint a haszonélvezőt megillető jogosultságok pontos elhatárolásához. A birtokjogok a tulajdonost illetik, hiszen a haszonélvező csupán *relatív detentorként* tartja hatalmában a dolgot. Mivel a haszonélvező ez esetben szinte teljesen védtelen lenne – legalábbis bármely jogvédelemben csak a tulajdonos által részesülhetne – a klasszikus korban kialakult a nézet, miszerint a szolgálmi jog gyakorlója nem birtokolja ugyan a dolgot, de

³⁰ Bessenýő András: Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében. Budapest-Pécs 2010. 279. o.

³¹ Pázmány Zoltán: Haszonélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 39. o.

³² Ld. bővebben: Ius distrahendi fejezetben.

³³ Földi-Hamza. i. m. 363. o.

birtokolja a szolgálmi jogot.³⁴ Így megteremtődött az alapja annak, hogy a *possideri autem possunt quae sunt corporalia* elv áttörésével a haszonélvezőt is a birtokoshoz hasonló védelemben részesítsék, mint *iuris quasi possessort*.³⁵ Véleményem szerint ekkor jött létre annak a valódi lehetősége is, hogy a haszonélvező fellépjen a *propriarius* ellen, ha az a békés birtoklásban akadályozta, hiszen a *iuris quasi possessio* kialakulása előtt a haszonélvező a külső behatásokkal szemben csak a tulajdonos által indított keresetek révén, közvetve kapott védelmet, amelyet a tulajdonos saját maga ellen nyilvánvalóan nem indított, nem is indíthatott meg.

A birtok kérdésköréhez kapcsolódva a jogosultságok és kötelezettségek összefonódása révén jelentős az is, hogy a haszonélvező birtoklásra annyiban köteles, nem csak jogosult, hogy megakadályozza a haszonélvezettel terhelt dolog elbirtoklását.³⁶

IV.3. *Ius abutendi, annihilandi*

Haszonélvezetbe átengedni egészen a *quasi ususfructus* intézményének kialakulásáig csupán elhasználhatatlan dolgot lehetett. A császárkor elején³⁷ azonban egy *senatusconsultum a favor testamentii* elv érvényre juttatása érdekében úgy rendelkezett, hogy az elhasználható dolog a haszonélvezet alapításával átmegy a haszonélvező tulajdonába, aki ezt akár el is fogyaszthatja, ha *cautio usufructuariában* kötelezi magát, hogy a haszonélvezet megszűnése után ezek helyett ugyanolyan és ugyanannyi dolgot fog visszaadni vagy ezek pénzbeli egyenértékét megfizeti.³⁸ Ha tehát elhasználható dolgokra történt a haszonélvezeti jog alapítása, arra az *ususfructus* eme speciális formáját alkalmazták, amely – Buckland hasonlatával élve – lényegében egy életre szóló kamat nélküli kölcsön.³⁹

A megsemmisítés jogának kérdése az elhasználással ellentétben felmerülhet a rendes haszonélvezet körében is, mind a tulajdonosnál, mind a haszonélvezőnél. A *ius annihilandi* a tulajdonosi oldalon a haszonélvezet fennállása alatt nyugszik, mert ennek gyakorlásával a *propriarius* a haszonélvező *in rem* jogát korlátozná. Ha tulajdonos a haszonélvezettel terhelt

³⁴ Marton. i. m. 170. o.

³⁵ Benedek. i. m. 18. o.

³⁶ Pázmány Zoltán: Haszonélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 51. o.

³⁷ Horovitz Simon: A Római jog történetének és anyagi részének tankönyve. Eperjes 1908. 205. o.: Horovitz szerint a *quasi ususfructus* Tiberius császár idejében alakult ki.

³⁸ Horovitz. i. m. 205. o.; Benedek. i. m. 89. o.

³⁹ Buckland, William Warwick: A manual of roman private law. Cambridge 1939. 163. o.: „It was in effect a loan for life without interest.”

dologban kárt okoz vagy megsemmisíti, az *usufructuarius* a megfelelő keresettel vele szemben felléphet.

A haszonélvezőnél szintén nem beszélhetünk e jogosultság fennállásáról, hiszen az *ususfructus* rendeltetéséből adódóan köteles a dolog állagát sértetlenül megőrizni, majd a haszonélvezet megszűntével a tulajdonosnak kiadni illetve visszahagyni.⁴⁰ A dolog épségben tartásáért (állagmegóvásért) a haszonélvező *custodia*-felelősséggel felel, így ennek révén alsó balesetért, lopásért is.

Az állagmegóvással összefüggésben említendő, hogy az *usufructuariust* terhelik az ezzel kapcsolatos kisebb költségek, javítási munkálatok és közterhek is. Egyes jogtudósok szerint a tulajdonos a nélkülözhetetlen javítások elvégzését akár *arbitraria actio* indításával is kikényszeríthette.⁴¹

IV.4. Ius distrahendi

A haszonélvezettel terhelt dolog esetében az elidegenítés joga egyértelműen és változatlanul a tulajdonost illeti, hiszen a haszonélvezet az *usufructuarius*nak, mint *detentornak* nem biztosít a dolog felett ilyen erős jogosultságokat.⁴² Szélsőséges értelmezések szerint, ha a haszonélvező *in iure cessio*t kísérelt meg, az olyan súlyos következménnyel járt, mint a haszonélvezeti jogának az elvesztése. Az általánosan elfogadott álláspont alapján viszont cselekményének következménye pusztán az ügylet érvénytelensége.⁴³

Kezdetben a haszonélvezet, minden tekintetben abszolút elidegeníthetetlenséget élvezett, ezek a szabályok viszont később enyhültek.

Ulpianus D. 7, 1, 12, 2 (*libro 17 ad Sabinum*):

Usufructuarius vel ipse frui ea re vel alii fruendam concedere vel locare vel vendere potest: nam et qui locat utitur, et qui vendit utitur. Sed et si alii precario concedat vel donet, puto eum uti atque ideo retinere usum fructum, et hoc Cassius et Pegasus responderunt et Pomponius libro quinto ex Sabino probat.

⁴⁰ Ha a haszonélvező e kötelezettségét megszegi, a tulajdonos elsősorban a *cautio usufructuaria* alapján indíthat keresetet ellene, valamint egyéb *iniuriarum actio*kkal is élhet.

⁴¹ Bessenýő. i. m. 280. o.

⁴² Ha a tulajdonos a haszonélvezet tárgyát elidegeníti, annak tulajdonjoga a „*Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet*” elv alkalmazásával a szerző félre haszonélvezeti joggal terheltlen száll át. Az *alimentáció* a haszonélvező jogát nem érinti.

⁴³ Buckland, William Warwick: A manual of roman private law. Cambridge 1939. 163. o.

A fragmentum szerint a hasznélvező használhatja maga a hasznélvezettel terhelt dolgot, vagy átruházhatja ezt másra, ez utóbbit akár ingyenesen, akár ellenérték fejében, valakinek bérbe vagy használatba adhatja. A szabálynak a hasznélvezet átruházhatatlanságának elvével való összhangját Ulpianus azzal magyarázza, hogy amennyiben a hasznélvező joga gyakorlását átruházza valakire vagy odaadományozza, annak valójában továbbra is ő élvezi előnyeit, így a hasznélvezeti joga ezért változatlanul fennmarad. A vélemény széles körben való elfogadottságára utal annak feltüntetése, hogy ezt az álláspontot osztja Cassius, Pegasus, és Pomponius is, Sabinus ötödik könyvében.

A hasznélvező tehát a jusztiniánuszi jogban már egyértelműen jogosult volt a használat és gyümölcsötetés jogát részben vagy egészben másnak átengedni, akár még a tulajdonos kívánsága ellenére is.⁴⁴

Ez sem a tulajdonos, sem a hasznélvező jogállásában nem idéz elő változást, csupán kötelmi jogi jogviszonyt hoz létre, amelynek jogosultja a harmadik féllel szemben a hasznélvező lesz. Nem keletkezik kapcsolat a *dominus* és például a bérlő között. A hasznélvező, hasznélvezeti jogánál fogva továbbra is felelős marad a tulajdonosnak (az általa esetlegesen létrehozott kötelmi jogviszony figyelembevétele nélkül).⁴⁵ Ha a hasznélvező a hasznélvezeti jog gyakorlását a dolog tulajdonosának engedi át, a hasznélvezet *consolidatio* folytán megszűnik.⁴⁶

IV.5. *Ius onerandi*

A hasznélvezet és a *ius onerandi* kapcsolatáról meglehetősen kevés szerző tesz említést, azonban véleményem szerint néhány érdekes reláció miatt nem lehet figyelmen kívül hagyni ezt a jogosultságot sem.

A szolgalmak vonatkozásában következetesen érvényesült az elv miszerint szolgalom további szolgálommal nem terhelhető meg. (D. 33, 2, 1: *Servitus servitutis esse non potest.*)

Ezzel az idegen dologbeli joggal csupán a tulajdonos jogosult megterhelni a tulajdonjog tárgyát.⁴⁷ A hasznélvező a hasznélvezetébe átengedett dolog a terhére való szolgálomalapítást annyiban köteles túrni, amennyiben az érdekeit nem sérti.⁴⁸ Olyan szolgalom, amely a hasznélvező jogát hátrányosan befolyásolná, még engedélyével sem

⁴⁴ Hunter. i. m. 402. o.

⁴⁵ Buckland, William Warwick: A manual of roman private law. Cambridge 1939. 163. o.

⁴⁶ Thomas. i. m. 205. o.

⁴⁷ Földi-Hamza. i. m. 360. o.

⁴⁸ Pázmány Zoltán: Hasznélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 58. o.

alapítható, a haszonélvezettel terhelt dolog javára engedélyezett szolgalmat viszont beleegyezése nélkül is szerezhető.⁴⁹

A haszonélvezőt e jogosultsággal kapcsolatban kötelezettségek is terhelik, ugyanis köteles gyakorolni a telek hasznára szolgáló szolgalmakat valamint az azt terhelő szolgalmat alapítását megakadályozni.⁵⁰

Brósz utal rá, hogy az *usufructuarius* jogosultsága a haszonélvezeti jog gyakorlásának átengedése mellett akár olyan széles körre is kiterjedhetett, mint a szolgalmat elzálogosítása.⁵¹ Pázmány és Horovitz a D. 20, 1, 11, 2 alapján szintén erre az álláspontra helyezkedik.⁵²

V. Összegzés

A tulajdonjogot alkotó részjogosítványok gyakorlásának vizsgálata után megállapítást nyert, hogy a haszonélvezet fennállása alatt az *usufructuarius* jelentős, a *nudus proprietarius*éval vetekedő jogosultságokat gyakorolhat. Nem pusztán a *ius utendi et fruendiv* élhetett, hanem haszonélvezeti joga a tulajdonos valamennyi részjogosultságát befolyásolta, azok gyakorlását csorbította. Joga zavarásától *in rem* joga alapján magát a tulajdonost is eltilthatta. Hatalmasságának következtében – az általa gyakorolt jogok tekintetében – a tulajdonoshoz hasonlóan a haszonélvezőnek is megfelelően hatékony jogorvoslati lehetőségek álltak rendelkezésére.

A haszonélvezeti jog jellegével, rendszertani besorolásával és az osztott tulajdon nézetével kapcsolatos viták pedig mind mind eme jogosultságok elhatárolásának nehézségeire vezethetők vissza, hiszen annak eldöntése, hogy végső soron kinek az oldalára billen a mérleg nyelve, kizárólag valamennyi részjogosítványoknak az adott esetben történő tüzetes vizsgálatával lehetséges.

⁴⁹ Pázmány Zoltán: A Római jog institúciói, Karcag 1930. 279. o.; Hunter. i. m. 403. o.

⁵⁰ Pázmány Zoltán: Haszonélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 51. o.

⁵¹ Brósz 1949, 26.

⁵² Pázmány Zoltán: Haszonélvezet a római jogban. Kecskemét 1902. 53. o.; Horovitz. i. m. 204. o.